

У статті висвітлено актуальність питання забезпечення економічної безпеки підприємств і держави. Проаналізовано та доповнено узагальнення категорійного апарату, з метою уточнення змісту поняття «економічна безпека». Проведено систематизацію трактувань поняття «економічна безпека» вітчизняними та зарубіжним вченими-економістами. Виділено декілька підходів до визначення сутності економічної безпеки. На основі опрацьованих наукових джерел, запропоновано власне визначення поняття «економічна безпека».

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, економічна безпека підприємств.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, розподіл праці й інтеграція до світової економічної системи, відкритість ринків товарів і послуг ведуть практично до ліквідації традиційних політичних і географічних меж в економічній сфері. Отже, питання економічної безпеки підприємств стають дедалі актуальнішими і в аспекті національної безпеки.

На сучасному етапі господарювання, процес забезпечення економічної безпеки набуває все більшого значення і є однією з найважливіших умов успішного функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Чимало наукових досліджень у світовій літературі присвячено проблемам економічної безпеки. Необхідно відмітити, що у країнах Заходу розробки вивчення питань економічної безпеки розпочались більше сторіччя тому, а у вітчизняних країнах увага доданого питання почала приділятися лише в кінці минулого століття. Цікавими науковими роботами з визначення поняття економічної безпеки є напрацювання таких зарубіжних вчених економістів як: А. Козаченко, В. Пономарьова, А. Ляшенко, Н. Лоханової, М. Бендікова, В. Сенчагов, В. Шликова та ін. Серед вітчизняних вчених вагомий внесок у висвітлення даного питання зробили: С.М. Ілляшенко, Г. Пастернак-Таранушенко, Г. Губський, В. Пономаренко, Т.Б. Кузенко, Г.В. Козаченко та ін. Але, на нашу думку, це питання потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та систематизація підходів на визначення категорії «економічна безпека», вироблення власних поглядів щодо сутності розуміння даного поняття.

Виклад основного матеріалу. Здійснений ґрунтовний аналіз досліджень та публікацій багатьох вчених-економістів засвідчує, що в науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «економічна безпека». Це пояснюється тим, як показують результати проведених досліджень, що на різних етапах розвитку категорія «економічна безпека» відігравала різну роль для держави, нації та суб'єктів підприємництва.

Історично і логічно проблема економічної безпеки пов'язана із становленням і розвитком державності, усвідомленням нацією своїх економічних інтересів. Ця проблема у різних країнах і в різні періоди поставала більш або менш актуально, однак ніколи не зникала з поля зору громадськості та лідерів держав.

У науковій теорії проблема економічної безпеки як явища не піднімалася майже до середини ХХ ст., хоча проблеми безпеки, що розглядалися переважно у зв'язку із зовнішньою загрозою, особливо військовою, існували завжди [1].

Уперше проблема економічної безпеки викристалізувалася ще в 30-х роках в США, це пояснюється тогочасною потужною світовою

кризою і необхідністю напрацювання заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в рамках національної економіки. У 70-х роках минулого століття під поняттям "економічна безпека" почали розуміти найважливіші складові національної безпеки, і досить швидко цей термін набув широкого поширення в економічно розвинутих капіталістичних країнах. В економічній сфері Радянського Союзу проблеми економічної безпеки розглядалися переважно з погляду зовнішньоекономічної діяльності або економічної злочинності.

Пік інтересу до проблеми наукового осмислення економічної безпеки на Заході припадає на кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття. Це пояснюється валютною і структурною кризою 70-х років; борговою кризою 80-х років, і зрештою, розпадом РЕВ і СРСР на початку 90-х років ХХ ст., що привели до більшої відкритості національних економік, економічної інтеграції, що супроводжувалися зростанням не просто залежності, а взаємозалежності між державами, посиленням глобалізації світової економіки. У таких умовах одним із ключових завдань багатьох країн світу стало забезпечення національної економічної безпеки [2].

Передчуття негативних наслідків глобалізації привело до розробки у багатьох країнах світу концепцій національної безпеки, базовими елементами яких стали економічна та фінансова безпека.

В Україні поняття «економічна безпека» вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернак-Таранушенком. Він зазначив, що «економічна безпека» – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців[3, с. 29]. І вже з цього часу у практичному плані було досягнуто певних успіхів: поняття «економічна безпека» увійшло до нормативної лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань.

В. Сенчагов у праці «Экономическая безопасность России» дає таке визначення поняття «економічна безпека» – це рівень розвитку економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований

розвиток країни загалом, належний оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку[4,с.72].

Такі вчені як В. Богомолов і В. Кузьменко характеризують економічну безпеку як систему запобігання загрозам та негативним впливам. За В.Богомоловим, економічна безпека це - це система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання загроз. В. Кузьменко говорив, що економічна безпека – стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища [5,6].

Зі станом економічної системи, яка спрямована на стійкість і саморозвиток пов'язують поняття економічної безпеки й Л. Абалкін: «Економічна безпека - сукупність умов та чинників, які забезпечують належність національної економіки, її стабільність та стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку. Стан економічної системи, що дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні завдання...» [7].

Олейников Є.А., Ілляшенко С.Н., Кузенко Т.Б. розглядали її як стан ефективного використання ресурсів, для запобігання загроз. А саме, Олейников Є.А. визначав економічну безпеку, як стан найефективнішого використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому»[8].

Погляди Ілляшенка С.Н., та Кузенка Т.Б. сходилися в тому, що економічна безпека – стан ефективного використання ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати тривале виживання держави і підприємств та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії[9,10].

Близьким до цього поняття є трактування Кірієнко А.В., який розглядає економічну безпеку, як стан оптимального рівня використання економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені межі суб'єктом економічної безпеки [11].

Як стан економічного розвитку, розглядав

економічну безпеку Р. Дацків. За його визначенням економічна безпека – це такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища [12].

З позиції інтересів та їх захисту від загроз подано трактування економічної безпеки В. Шликовим, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів держави, а на макрорівні – підприємств від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз [13].

Також на мікрорівні, тобто економічну безпеку підприємств розглядали такі автори, як Козаченко Г. В., Пономарьова В. П. та Ляшенко О. М.: «Економічна безпека – міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства [14, с. 87].

В. Забродський трактує економічну безпеку підприємства як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічних загроз» [15, с. 35]; за редакцією В. Коласса економічна безпека підприємства характеризується як стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру [16].

Близьким є поняття економічної безпеки підприємства, дане Бендіковим М. А. – це захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, наприклад, пов'язаних з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища, і здатність до його відтворення [17].

Отже, аналізуючи наукові доробки фахівців з вивчення поняття економічної безпеки, ми приходимо до висновку, що не існує єдиного підходу до визначення її сутності.

Численність трактувань економічної безпеки, можна пояснити тим, що вона розглядається на різних рівнях: макро- (рівень держави), мезо- (рівні регіонів, галузей народного господарства) та мікрорівні (рівень суб'єктів господарювання).

Ми бачимо, що визначення різних авторів не суперечать, а доповнюють одне одного, відображаючи різні аспекти сутності економічної безпеки як економічної категорії.

Домінуючою, при визначенні поняття «економічна безпека», є точка зору, яка відображає стан, що забезпечує здатність протистояння несприятливим зовнішнім впливам.

Провівши систематизацію трактувань окресленого питання провідними вченими, доцільно виокремити кілька основних підходів до визначення сутності економічної безпеки. Залежно від змісту трактувань сформуємо підходи до визначення поняття «економічна безпека».

Стратегічний – стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, даний підхід вважається найбільш розповсюдженим, його представниками можна вважати А. Козаченка, В. Пономарьова, А. Ляшенка, М. Бендікова, Шликова В. В. [13, 14, 17].

Ресурсний – базується на ефективному використанні ресурсів або потенціалу. Автори, що дотримуються даного підходу: А. Олейников, А. Кірієнко [8, 11].

Ринковий - ефективне використання ресурсів для забезпечення ринкового розвитку підприємства, і, за рахунок ефективного використання власних ресурсів та наявних ринкових можливостей. Прибічниками цього підходу є Кузенко Б., Ілляшенко С., Дацків Р. [9, 10, 12].

Системний підхід до визначення поняття економічної безпеки характеризує її як стан об'єкта з точки зору стійкості та рівноваги в умовах непередбачуваних дій і складно-прогнозованих факторів. Даний підхід використовували Сенчагов В., П. Таранушенко, Л. Албанін [1, 2, 3].

Економічна безпека є складним і багатоплановим суспільним явищем, яке

характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. Тому необхідно відзначити, що виокремленні підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека» не є універсальними, але на нашу думку, мають право на існування.

З позиції багатоаспектних поглядів на трактування економічної безпеки, необхідно відмітити, що дане поняття нерозривно пов'язане з такими категоріями як:

- інтереси (національні, державні, індивідуальні, корпоративні, суспільні та ін.);

- стійкість (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи тощо);

- незалежність (економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу);

- відтворення(головним життєво важливим інтересом в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави – є відтворення свого існування);

- захист (діяльності підприємств, кожного громадянина, держави від зовнішніх негативних чинників) [2].

З огляду на вищезазначене пропонуємо власне визначення даного поняття: на нашу думку, економічна безпека є процесом забезпечення стійкого розвитку економічної системи, при якому економіка здатна вирішувати такі завдання як забезпечення незалежності національної економіки та суверенітету країни, ефективне задоволення матеріальних потреб та інтересів особи, суспільства, суб'єктів господарювання і держави, підтримка необхідного рівня соціальної та політичної стабільності суспільства, ефективний захист внутрішніх і зовнішніх ринків, захист усіх форм власності та забезпечення достатніх умов для ефективної діяльності підприємств, нейтралізація впливу на економіку кримінальних структур тощо.

Висновки. Аналіз напрямків визначення поняття «економічна безпека» показав, що не існує єдиного розуміння його сутності. Це надало нам можливість систематизувати основні думки вчених-економістів, і виділити підходи до розуміння категорії «економічна безпека». Як

бачимо, кожен погляд на визначення даного поняття формує свої цілі, але мета економічної безпеки, при кожному підході одна – мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану її суб'єкта, у тому числі його фінансовим, матеріальним, інформаційним, ресурсам. Виокремлення підходів дало нам змогу сформулювати власний погляд на розуміння поняття «економічна безпека».

Список використаної літератури:

1. Юрій С. І. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. - 611с.
2. Чувардинський, О. Г. Зовнішня політика України в умовах Світової Економічної інтеграції й глобалізації [Текст] / О. Г. Чувардинський // Економіка та держава. – 2006. - №2. – С. 36-39.
3. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
4. Экономическая безопасность: производство-финансы-банки / под ред. В.К. Сенгачова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1998.
5. Богомолов В.А. Экономическая безопасность:/ В.А. Богомолов. – М: ЮНИГИ ДАНА 2006. – 303 с.
6. Кузьмео В.В. Держава як інститут економічної безпеки / В.В. Кузьменко // Наукові праці Дон НТУ. Економіка. - 2004. -№ 69.- С. 136-142
7. Абалкин Л.И. Конечныенароднохозяйственныерезультаты: сущность, показатели, путиповышения./ Л.И. Абалкин– М.: Экономика, 1982. – 184 с.
8. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под.ред. Е. А. Олейникова]. - М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997.- 288 с.
9. Ильяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке /СИ. Ильяшенко // Актуальніпроблеми економіки.-2003.-№ 3 (21).-С. 12-19.
10. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : дис. канд. екон. наук : 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу / Кузенко Тетяна Борисівна. - К., 2003. - 194 с
11. Кірієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Київський нац. екон. ун-т / А. В. Кірієнко. - К., 2000. – 19 с
12. Дацків Р. М. Економічнабезпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальніпроблемиекономіки. - 2004. - № 7 (37). - С. 143-153.
13. Шлыков В. В. Комплексноеобеспечениеэкономическойбезопасностипредприятия / Шлыков В. В. / Санкт-Петербургский ун-т; Рязанскийин-т права и экономики МВД России. - СПб. : Алетейя, 1999. - 138 с.
14. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. - К. : Лібра, 2003. - 280 с.
15. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. - 1999.-№ 15-16. - С. 35-37.
16. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебн. пособие /Пер. с франц. под ред. проф. Я.В.Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
17. Бендигов М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендигов // Менеджмент в России и за рубежом. - 2000. - № 2. - С. 17-30.

Дата надходження до редакції: 21.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Славкова О.П.